

Noord-Duitsland en Falsterbo

in de trektijd en de vogeltrek

Otte Zijlstra

Noord-Duitsland

Donderdag 16 oktober 2008 vertrokken mijn broer en ik vroeg in de ochtend. Ons eerste doel was een vijfdaags verblijf in een huisje op de natuurcamping in Pruchten in Duitsland. Na een verblijf daar zouden we de overtocht vanaf Sassnitz (op Rügen) naar Trelleborg maken en vervolgens nog drie nachten verblijven in het 'Falsterbo Bird Observatory' aan de Zweedse zuidkust. Na aankomst bij onze camping te Pruchten reden we ook nog even door naar het uitzichtpunt van Oie Kirr. Veel vogels waren er nu nog niet te zien. Normaal barst het er tegen een uur of zes los, als het al flink schemering is. We moesten nog wat geduld hebben voordat de 'kranen' zich zouden laten verleiden hun overnachtingsplaats op te zoeken. Zij verzamelen zich hier op een klein eilandje in de Barther Bodden.

De volgende ochtend heb ik het punt opnieuw bezocht en kon er toen – met mooi tegenlicht – opnamen maken van vliegende Kraanvogels *Grus grus* met een roodachtige gloed als achtergrond. Later diezelfde dag gingen we richting Günz, nadat ik eerst nog even een doorsteek naar een kleine plaatselijke haven had gemaakt. Daar kon ik – ondanks de harde wind – een Baardman mooi fotograferen. We reden door naar een uitkijkpunt (met verhoging) en keken daar naar de aankomende Kraanvogels. Pogingen die op de foto te zetten hadden wisselend succes. Er waren 'crane rangers' die een oogje in het zeil hielden, om te voorkomen

dat de mensen aan de wandel gingen langs de weg waar de vogels zich ophielden. Ook werd niet toegestaan auto's te stoppen of te parkeren langs deze weg. Bij dit uitkijkpunt worden de Kraanvogels bijgevoerd, niet met maïs (te duur) maar met een soort bonen. Na ons bezoek aan dit punt gingen we nog door naar het bezoekerscentrum in Gross Mohrdorf. Als je daarna nog even doorrijdt naar Hohendorf kom je bij een boerderij met een flinke hoogzit van waaruit je in de ochtenduren prima kunt fotograferen.

Bijna dagelijks zagen we wel één of meer Zeearenden op verschillende plaatsen.

Eén keer zat hij ochtends op nauwelijks honderd meter van de weg af op het land. Om dan snel de auto aan de kant van de weg te zetten is hier niet zo makkelijk. Gelukkig bleef de arend even zitten omdat er een prooi die in de buurt lag. Aan een begeleidende Bonte Kraai kon je goed zien hoe enorm groot het beest is. Op één van de dagen in Noord-Duitsland zijn we een dag naar het eiland Rügen geweest. Daar bezochten we het Nationale Park Jasmund. Dit park ligt aan de noordoostzijde van het eiland en is met drieduizend hectare het kleinste Nationale Park van Duitsland. Aan de oostkant van dit gebied zijn ook hoge krijtrotsen te bewonderen. Deze formaties rijzen ruim 160 m uit zee omhoog. Een wandeling in de herfst is er heel bijzonder vanwege de mooie herfstkleuren.

Naar Zweden.

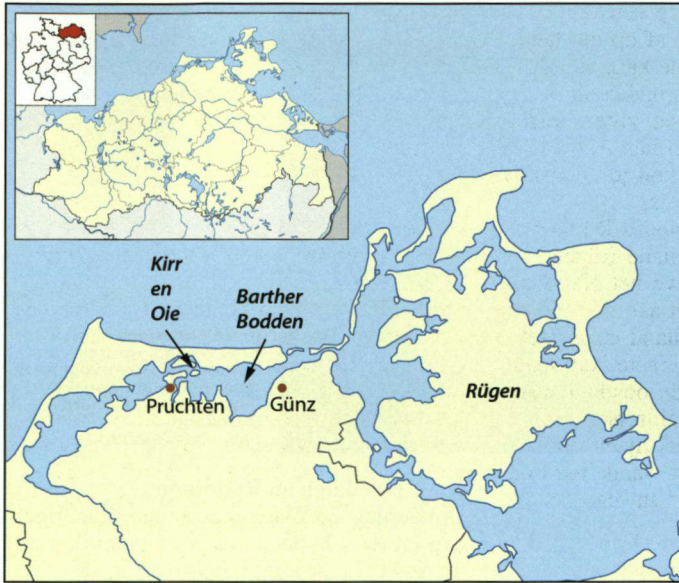
Op dinsdag 21 oktober zijn we om halfvijf opgestaan om met de boot van acht uur vanuit Sassnitz de overtocht naar Zweden te wagen. De trek begint in Zuid-Zweden al vroeg in het jaar. Niet in de herfst maar al halverwege augustus. De Boompiepers openen vaak het trekfeest. Vooral de soorten die over de Sahara heen moeten vliegen, zullen het eerst naar het zuiden vertrekken. Dat is ook nodig, want zij

hebben de grootste afstand te overbruggen. Kwikstaarten moeten vijfduizend kilometer vliegen, maar Boerenzwaluw vliegen het dubbele hiervan. Om zo'n afstand af te leggen neemt veel tijd in beslag. In de Sahara rusten Boerenzwaluwen vaak overdag uit; niet zozeer om energie te besparen, maar om vochtverlies te beperken. Veel soorten eten insecten en kiezen er vaak voor om hun broedgebied te verlaten als het aantal insecten nog op peil is. Vaak zijn in augustus Boompiepers en Gele Kwikstaarten de soorten die de overhand hebben wat hun aantallen betreft. Een goede dag op een trektelpost kan dan wel zesduizend doortrekkende Boompiepers opleveren. Om de trek goed waar te kunnen nemen moet men 's morgens wel vroeg op. Het is aan te bevelen al ruim voor zonsopkomst aanwezig te zijn, want de eerste uren zijn de beste. In het boek 'Wings over Falsterbo' (Karlson et al. 2004) schat men dat ongeveer vijfhonderd miljoen vogels het noorden verlaten met de herfsttrek. Sommige soorten trekken alleen overdag, sommige zowel 's nachts als overdag. Bepaalde soorten, bijvoorbeeld ganzen, trekken in grote gesloten formaties, andere soorten zoals Spreeuwen trekken in een warrige groep. Er zijn ook soorten, zoals Goudhaantjes die alleen wegtrekken op

Door de Bonte Kraai die in de buurt zit kun je goed zien hoe groot een Zeearend is.
Foto: Otte Zijlstra.

Waar we moeten zijn op het schiereiland voor de trek hangt af van de windrichting:
 NW: kanaal bij Ljunghusen en Stenudden (1 km zuidwest van het kanaal).
 NO: Ljungen (de heide) & Nabben.
 ZW: Nabben, Kolabacken (vlakbij golfgebouw), Kanaal en Ljungen.
 ZO: Slusan (iets ten zuiden van de haven van Skanör) en Flommen.

Ligging van het bezochte gebied in Noordoost-Duitsland.

een donkere herfstnacht. Dit zijn zo maar een paar wetenswaardigheden over het fenomeen trek. Wij hebben niet de intentie het raadsel over de trek op te lossen, we willen er alleen maar van genieten. Vandaar dat we eerst de specifieke trek van de Kraanvogels in Duitsland hadden aanschouwd en daarna naar Zuid-Zweden kwamen om bij Falsterbo ook van de trek van andere soorten te kunnen genieten. Daar trekken overigens maar één tot drie miljoen vogels over. Dat steekt schril af tegen de half miljard die eerder werd genoemd. We moeten ons realiseren dat het hier gaat om dagtrekkers omdat die alleen geteld worden. Het zal duidelijk zijn

dat al is de trek gigantisch over het Zweedse schiereiland en speciaal over de Nabben, de punt ervan. Toch is wat je daar kan waarnemen nog maar een zeer klein gedeelte is van het totale plaatje, hoewel het duidelijk is dat het schiereiland veruit de beste plek is voor vogels om de zee over te steken. Dat heeft natuurlijk te maken met de geografische positie van het schiereiland. Hier kunnen de vogels met het minste gevaar en met minimale energie het land aan de overkant te bereiken.

Nabben

Op woensdag (22 oktober) zijn we naar Nabben gereden en daar rond acht uur

Vogelaars bij een waarnemingspunt in de omgeving van Günz.
Foto: Otte Zijlstra.

In de hersft zijn Kraanvogels op trek een trekpleister. Veel vogelaars gaan het schouwspel bewonderen in Noord-Duitsland.
Foto: Otte Zijlstra.

gearriveerd. Nabben is de zuidwestelijke punt van Zweden. Opvallend was de enorme trek van Houtduiven. Dan heb ik het over tienduizende overtrekkende exemplaren. Het zou interessant zijn te weten wat anderen daar die dag geteld hebben. Er was ook veel trek van: Vinken, Kepen en Groenlingen. Verder zagen we voorbijkomen: Putters, Sijzen, Koolmezen, Pimpelmezen en Ringmussen. Ook drie Grauwe Kiekendieven en een enkele Buizerd. Door de sterke tegenwind hadden de kleine zangers het moeilijk. Ook een enkele Veldleeuwerik en een paar Ruijpootbuizerds waargenomen. Vele Sperwers vlogen rond en trokken ook door, achter de zangertjes aan. Over zee diverse grote groepen Brandganzen en honderden Eiders. Ter plaatse zaagbekken en Brilduikers. In het Falsterbopark zagen we een paar Zwarte Spechten. Eentje vloog even over de punt bij Nabben; toen hij de grote waterplas aanschouwde vloog hij spoorlags terug.

Naar Fyledalen en Röddinge

Donderdag 23 oktober was een prachtige dag en daar hebben we goed gebruik van gemaakt. Eerst nog even vroeg in de ochtend naar de punt van Nabben. Daar was het een herhaling van de voorgaande dag: veel trek van Houtduiven en vinkachtigen. We wilden deze dag ook nog naar Fyledalen en we liepen dus al vroeg terug naar de auto. Toen we daar arriveerden werden we verrast door een viertal Notenkrakers. Daarna gingen we op weg naar Fyledalen. Via Malmö en Sjöbe reden naar Röddinge. Circa één kilometer voorbij dat dorp staat een bordje met een verwijzing naar Fyland. De vallei ligt ten westen van Tomelilla en bestaat uit een dal met vooral loofhout (met name beuken). De vallei is vijftig meter diep en ruim vijftien kilometer lang. Het dal is ruim tienduizend jaar geleden ontstaan tijdens de laatste ijstijd. Prachtige herfstkleuren vielen ons ten deel. Op het eind hebben we even een langere stop gemaakt. Daar zagen we

Soort	Waarnemingen	Opmerkingen
Brandgans	4320	Sterke vliegers en die gaan wel door.
Eidereend	3320	Idem.
Sperwer	1232	
Buizerd	0(!)	Duidelijk afhankelijk van thermiek.
Ruijpootbuizerd	27	
Rode Wouw	0	
Smelleken	9	
Kauw	1320	
Houtduif	6760	Wachten op betere tijden.
Veldleeuwerik	46	

Tabel 1 - Woensdag, 22 oktober: zwaar bewolkt en straffe tegenwind.

Kraanvogel.
Foto: Otte Zijlstra.

Overtrekkende Rode Wouw.
Foto: Otte Zijlstra.

Soms cirkelen overal in de lucht Buizerden rond op de thermiek. Dan is het altijd geboden goed op te letten want er kunnen ook Ruigpootbuizerden tussen zitten.
Foto: Otte Zijlstra.

Buizerden komen soms in kleine groepen overvliegen, maar op goede trekdagen zijn de groepen groter. Op een dag kunnen wel een paar duizend exemplaren langsvliegen.
Foto: Otte Zijlstra.

diverse Buizerds en Rode Wouwen en even later ook een Steenarend en daar is dit dal ook wel een beetje beroemd om. In het bos een eekhoorn en ik meende ook een Boomkikker te horen. Na een tijdje reden we weer terug naar Falsterbo omdat we nog even bij de hei tussen Falsterbo en Ljunghusen naar het doortrekken wilden kijken. Het is ruim een uur rijden vanaf het

dal naar de hei. We arriveerden er in het begin van de middag, maar posteerden ons echter niet op de hei. In plaats daarvan kozen we een plek even ten noorden in de richting van Skanör. Doordat het licht bewolkt weer was en er een lichte bries waaide, besloten veel roofvogels de oversteek te wagen. Enkele honderden hebben we er gezien, soms in

Foeragerende Kraanvogels.
Foto: Otte Zijlstra.

Soort	Waarnemingen	Opmerkingen
Brandgans	5350	
Eider	1450	
Sperwer	1221	Niet afhankelijk van de thermiek.
Buizerd	587	Durven de oversteek nu wel aan.
Ruigpootbuizerd	91	
Rode Wouw	74	Ook de Rode Wouw durft het aan.
Smelleken	0	
Kauw	10360	
Houtduif	40850(!)	Pakken deze dag om massaal door te gaan.
Veldleeuwerik	494	

Tabel 2 - Donderdag, 23 oktober: zonnig en weinig wind.

groepjes van twintig. Het betrof Sperwers, Buizerden en Ruigpootbuizerden. Enkele Kruisbekken vlogen heen en weer in de naaldbomen. Door de zuidelijke wind kregen zij wat drift naar die kant van het schiereiland.

Wat cijfers

Enkele officiële aantallen van de 'migration counts at Nabben'. In de twee dagen dat we er waren hebben we even een paar cijfers met elkaar vergeleken. Dan kun je zien welke invloed het weer heeft op de trek. Uit de gegevens blijkt duidelijk dat 'thermiekvliegers' (bijvoorbeeld Buizerden) wachten op geschikte omstandigheden. Van de Houtduif is bekend dat ze wachten op geschikte (staart)wind, maar soms overspelen ze hun hand (vleugel) en wachten ze te lang. Op een gegeven ogenblik raast het trekhormoon zo dominant door hun aderen dat ze dan met slecht weer moeten oversteken (Karlsön 2004). Op Zingst (Noord-Duitsland) waren we getuige geweest van de enorme

aantallen trekkende Houtduiven die voor een deel ongetwijfeld ook op Falsterbo doorgekomen waren. Tot en met 25 oktober 2008 waren er al ruim 310.000 geteld. De Vinken en Kepen worden op één hoop gegooid omdat ze in gezamenlijke groepen doortrekken. Wel is bekend dat het merendeel Vink betreft. De teller tot en met 25 oktober stond op ruim 1,1 miljoen vogels! Deze zangvogels vliegen tot het eind van de ochtend door zodat ze in de middaguren nog wat kunnen foerageren. Dan kunnen ze de volgende dag weer een etappe afleggen op weg naar hun winterverblijf.

Wat zet de trek in gang?

Soms is het door gebrek aan voedsel zoals bij de Kramsvogel of anders door de biologische klok die aangestuurd wordt door de daglengte en gereguleerd door hormoonklieren. Maar vaak is het voor de mens niet altijd duidelijk. Terwijl hier nog voldoende voedsel is, trekken toch de Gierzwaluwen eind augustus massaal weg.

Een karakteristiek Oostduits dorpje in de omgeving van Zingst.
Foto: Otte Zijlstra.

Het Zweedse schiereiland met Falsterbo, waar jaarlijks grote aantallen vogelaars uit heel Europa de vogeltrek komen observeren.
Bron basiskaart: Google Earth.

Bij vogels die hier alleen te zien zijn tijdens een invasie, is voedselbereikbaarheid wel een belangrijk drukmiddel om hun broedgebied te verlaten. Te denken valt aan Pestvogels (die tegenwoordig bijna elk jaar wel gezien worden) en Grote Kruisbek. Wel is het zo dat de vogels die de Sahara voorbij moeten, half september Falsterbo wel gepasseerd zijn. Halverwege de herfst passeren hier vooral nog vogels die overwinteren in Europa of soms in Noord-Afrika.

Hoe lang kan een vogel vliegen?

Vetverbranding levert de meeste energie op. Twee keer zoveel als uit koolhydraten met als extra voordeel dat er bij de verbranding vocht vrijkomt. Een vogel die op trek gaat, moet ervoor zorgen dat de tank vol zit. Men heeft het idee dat een vogel met tien procent vetvoorraad een vliegtijd heeft van tien tot twintig uur en daardoor een vliegbereik heeft van vijfhonderd tot zevenhonderdvijftig kilometer. Als ze grote barrières moeten overwinnen zoals de Sahara dan kan het vetpercentage oplopen tot vijftig procent. Dan kan soms een afstand van vierduizend kilometer afgelegd worden. Nadeel is natuurlijk het hogere vlieggewicht. Daarom trekken kleine vogels, als de omstandigheden het toelaten, telkens relatief kleine stukjes.

Hoe vinden ze hun weg?

Deze vraag heeft de mens al lang gefascineerd. Soms vliegen de jongen met hun ouders mee naar de overwinteringsgebieden (ganzen en Kraanvogels bijvoorbeeld), maar vaak ook niet. Denk alleen maar eens aan de

Koekoek. De oudere vogels gaan na het leggen van een ei in andermans nest er al gauw vandoor naar zuidelijke streken. Dat kan al eind juli beginnen. De jongere Koekoeken vertrekken pas eind augustus en begin september en toch weten ze feilloos hun gebieden in het zuiden te bereiken. Ook bij de Wespendif trekken de jongen niet met de oudere vogel mee terug. Vanaf 20 augustus begint de trek van de volwassen vogels over Nabben, terwijl de juveniele vogels in midden september nog een piek vertonen in de aantallen. Deze registratie is mogelijk omdat de kenners de juveniele vogels goed kunnen onderscheiden van de volwassen beesten. Wel is gebleken door onderzoek in een planetarium dat 's nachts trekkende vogels zich kunnen oriënteren op de sterrenhemel al of niet ondersteund door het aardmagnetisch veld. Recent onderzoek heeft aan het licht gebracht dat bij vogels speciale zenuwcellen (neuronen) in hun ogen gevoelig zijn voor het aardmagnetisme. Deze geven de impulsen door aan de hersenen van de vogel. Overdag trekkende vogels hebben de zon als lichtpunt; knap is natuurlijk dat hun inwendige kompas rekening houdt met de draaiing van de aarde. Oudere vogels, die de reis al een keer gemaakt hebben, gebruiken ook geografische kenmerken zoals rivieren, bergketens, kustlijnen, etcetera.

Pas onlangs is er nieuwe informatie bekend geworden over de Rosse Grutto's die in Alaska broeden. De vliegroutes waren niet precies bekend, wel dat ze van Alaska (hun broedgebied) vlogen naar Nieuw-Zeeland (overwinteringsgebied). Dat onderzoek is als volgt tot stand

Bijzondere vogels in het Oostzeegebied aan de Duitse kant

Zeearend: circa vijf keer een exemplaar.

Kraanvogels: ruim 55.000 (top ooit 70.000 in de regio).

Grote Zilverreiger.

Raaf.

Bonte Kraai: vervangt hier de Zwarte Kraai.

Rode Wouw: niet algemeen in Noord-Duitsland.

Drie Eksters op een afgekloven ree langs de kant van de weg.

Torenvalk.

Houtduiftek op Zingst (circa 10.000 binnen een half uur!)

Baardman.

gekomen. Op een slechte dag voor de Rosse Grutto vlogen er een aantal zich te pletter tegen een radarpost aan de kust van Alaska. Deze vogels belandden uiteindelijk bij hoogleraar dierecologie en Waddenzeedkundige Theunis Piersma op de snijtafel. Daar bleek dat ze moddervet waren en een vetpercentage hadden van 55% en dat was ongehoord hoog. Wat moesten die vogels met zoveel vet? Te veel is niet handig in verband met je trekgewicht.

Het aanbrengen van een uitwendige zender om meer te weten te komen van de trekroutes was niet mogelijk, het zou de stroomlijn van de vogels te veel onderbreken tijdens de lange trek. Sinds kort zijn er echter zenders met een gewicht

van slechts 25 g beschikbaar, die geïmplantemd kunnen worden door een dierenarts. Dit onderzoek hiermee heeft geleid tot nieuwe inzichten betreffende de trekroute van deze vogels. Het blijkt dat ze de waddengebieden van Alaska moddervet moeten verlaten om nonstop de Stille Oceaan over te kunnen vliegen. Ze doen over deze reis circa acht dagen en moeten dan ruim tienduizend kilometer afleggen met een gemiddelde snelheid van ruim 52 km/h. Hebben de dieren geen vocht nodig? Het blijkt dat als de temperatuur maar onder de 5 à 7° C blijft, zij voldoende vocht genereren uit de vetverbranding. Het betreft hier zo'n honderdvijftigduizend Rosse Grutto's die dit kunstje uithalen en van de overjarige

Nabben, de zuidpunt van Zweden en het vogelringstation bij de vuurtoren langs de kust.

Foto: Otte Zijlstra.

Notenkrakers komen af en toe als enkelingen of in groepjes voorbij. Soms onderbreken zij de trek even om wat te rusten en te foerageren.

Foto: Otte Zijlstra.

beesten is 95% succesvol. Het is ongelooflijk dat ze dit dertig tot veertig jaar kunnen volhouden, want deze vogels kunnen behoorlijk oud worden. Het voordeel van deze trekroute is dat ze op een hoogte van (schat men) twee à vier kilometer geen roofvogels tegenkomen en dus betrekkelijk veilig in hun overwinteringsgebied komen. In Nieuw-Zeeland is weer voldoende voedsel in de daar aanwezige wadengebieden en er is ook zeer weinig predatie. De terugreis gaat anders via de Gele Zee en ze maken gebruik van rugwinden die afkomstig zijn van de Tibetaanse hoogvlakte. Het zal duidelijk zijn dat nog lang niet alles duidelijk is betreffende dit trekfenomeen. Vogels hebben ook vocht nodig tijdens de trek. Als de temperatuur laag genoeg is halen ze voldoende uit de vetverbranding.

Kraanvogels in Nederland

Ook in Nederland kunnen we soms genieten van enkele kleine groepen Kraanvogels en dan met name als het een tijdje oostenwind hebben gehad in oktober/november, want dan trekken ze verder naar het zuiden (Lac du Der) en later nog verder naar de Dehesa in Spanje waar ze onder de bomen voedzame eikels eten. Na een aantal jaren van overzomerende Kraanvogels in Nederland broeden ze ook en wel in het Fochteloërveen. De najaarstrek is vaak wat massaler dan de voorjaarstrek, al kunnen dan ook soms enkele exemplaren gezien worden bijvoorbeeld in de Wieringermeer (voorjaar 2008). Het zal duidelijk zijn dat je in het oosten van het land, in de trektijd van de kranen en met oostenwind de meeste kans hebt om ze te zien. Vooral in De Peel worden ze dan gezien met in de topjaren meer dan 1500 exemplaren.

De Bonte Kraal kwam vroeger vaak in de wintertijd voor in Nederland. Tegenwoordig moeten we meestal naar verder weg gelegen oorden om deze te zien.
Foto: Otte Zijlstra.

Vogeltoerisme bij het uitkijkpunt Oie Kirr (Dld.).
Foto: Otte Zijlstra.

Dagtrekkers:

Ooievaars & Kraanvogel (thermiek)
Roofvogels (thermiek)
Duiven (op Zingst waren we daar getuige van!)
Zwaluwen
Piepers en leeuweriken & kwikstaarten
Kraaiachtigen
Spreeuwen
Vinken
Gorzen

Nachttrekkers:

Uilen, Koekoek.
Winterkoning, Roodborst en roodstaart.
Tapuit en Paapje
Lijsters
Vliegenvangers
Klapekster en klauwierien
Goudhaantjes
Karekieten en Rietzangers

Dag- en nacht trekkers:

Zwanen en ganzen
Eenden
Steltlopers
Meeuwen en sterns

Tabel 3 - Indeling van trekkende soorten

kan vliegen; bij een temperatuur van vijftiwintig graden maar twee tot drie uur. Waarschijnlijk is dat de reden dat vogels graag op grotere (en dus koelere) hoogte trekken! Thermiekvliegers gebruiken hoogte om weg te zweven. Buizerds zoeken een warme luchtbel op om zoveel mogelijk hoogte te winnen voordat ze zich laten afglijden naar Denemarken. Echter, ze verliezen één meter op vijftien meter afstand. Dus om vijftien kilometer te overbruggen moeten ze één kilometer hoogte winnen. Op een afstand van vijftiwintig kilometer naar Denemarken toe moeten ze op een hoogte van 1800 m beginnen. Die hoogte halen ze bijna nooit. Als ze een hoogte bereiken van duizend meter is het al veel. Ze moeten dan de laatste tien kilometer in actieve vlucht afleggen. Waarnemingen vanaf de Deense kant bevestigen dit. Ze zien daar vaak Buizerds aankomen op een tiental meters boven zeeniveau.

Dat niet alle vogels gelijktijdig wegtrekken uit Scandinavië wisten we wel maar er zijn ook dag- en nachtploegen. Tabel 3 geeft een globaal overzicht wat we aan kunnen treffen.

Bij hogere temperaturen wordt de waterbalans negatief en dit beperkt hun vliegbe-reik. Men schat dat een vogel bij een temperatuur van 15° C acht tot zestien uur

■ Otte W. Zijlstra, Niedorp, e-mail: ow.zijlstra@quicknet.nl.

LITERATUUR:

Karlsson, L. (et al.) (2004): Wings over Falsterbo. Anser supplement no. 222
Bijlsma, G. (2001): Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB Uitgeverij, Haarlem.
Website Falsterbo: http://www.skof.se/fbo/index_e.html